

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Iš ko išsivadavo Lipskis, pavadinęs Putino biografiją romanu?

2013-06-21

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Knygos

AUTORIUS: Irena Balčiūnienė

DATA: 2013-06

Iš ko išsivadavo Lipskis, pavadinęs Putino biografiją romanu?

Irena Balčiūnienė

Vladimiras ar Vincas?

2010 m. Stasys Lipskis parašė knygą „Amžiaus audrų paviliotas“ apie Stalino saulę į Lietuvą parvežusį Justą Paleckį, kurioje, išplaudamas ribą tarp gėrio ir blogio, „taip stipriai nupudravo pagrindinį herojų – patikimą sovietų agentą nuo 1928 m., – kad šis tapo stačiai neatpažįstamas tiems, kurie gana gerai jį prisimena“¹.

1940 m. birželio 15 d., sulaužydama tarptautines sutartis ir pasiūsdama per 150 tūkstančių raudonarmiečių, Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvos Respubliką. 1940 m. liepos 30 d. Justo Paleckio vadovaujama įgaliotinių delegacija traukiniu išvažiavo į Maskvą, kur rugpjūčio 3 d. Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos posėdyje įteikė prašymą dėl Lietuvos įstojimo į Sovietų Sąjungą. Nepriklausomybės ugnis buvo užgesinta, prasidėjo 50 metų trukusi Lietuvos okupacija.

Tęsdamas giminės tradiciją, šiuo metu už Maskvos pinigų sovietų agresiją Sausio 13-ąją neigia Paleckio anūkas Algirdas, trokštantis į Lietuvą parvežti Putino saulę. Galima tik paspėlioti, kodėl Lipskis laikinai atidėjo garsios giminės kronikos kurpimą ir kas nukreipė jo mintis nuo pamaldaus Vladimiro, kurio asmenybė, ištarus žodį Putinas, šiandien išnyra atmintyje greičiau negu ekskunigo Vinco. Svariausia priežastis gal būtų ši: Vinco Mykolaičio-Putino išpažinties – kaip rašoma naujos knygos „Pratarmės vietoje“ – pagarsinimas mums ir Pasauliui.

Šią knygą Lipskis pavadino taip, kaip vadinasi „Altorių šešėly“ trečioji dalis – „Išsivadavimas“ (Stasys Lipskis. Išsivadavimas. Biografinis romanas apie Vincą Mykolaitį-Putiną. – Vilnius: Žuvėdra, 2013).

Pirmesnė už pirmąjį

Pirmiausia noriu padėkoti autoriui už trumpalaikį, bet dar niekada nepatirtą jausmą – sužinojau, kad esu pirmesnė už pirmąjį! Ne kartą literatūrinuose žurnaluose „Krantai“ ir „Metai“² buvau skaičiusi V. Mykolaičio-Putino Dienoraščio mintis, todėl rašydama straipsnį „Dar nepažintas Putinas“³ – pasirinkau seniai mane jaudinusias eilutes iš 1967 m. sausio 29 dienos įrašo apie svajonę sukurti eilėrašį „Sigmaringa arba septynios nemigo naktys, kada apsireiškė būties prasmė ir egzistencijos džiaugsmas“. Straipsnyje užsiminiu, kad ne visai medžiagai sugulus į valstybinius, institutų, universitetų archyvus, daliai jos dar negrįžus į Lietuvą, daliai neišvydus dienos šviesos, „gera Putino biografija – tėra ilgesinga vizija“. Bet! kaip toje rusiškoje pasakoje „lydekai paliepus, man panorėjus“ – vizija žybt ir įsikūnijo. Išgirdau, kad biografinis romanas apie Vincą Mykolaitį-Putiną ne tik parašytas, bet ir šeimyninės rangos būdu išleistas. Knygą nusipirkau ir skyrelyje „Liudija dienoraščiai“ apstulbusi perskaičiau: „Tie dienoraščiai bibliotekos saugykloje išgulėjo daugiau nei keturis dešimtmečius ir... nebuvo paliesti (Visi paryškinimai mano – I. B.). Keitėsi darbuotojų kartos, iš lūpų į lūpas perduodančios nerašytą nuosprendį – Putino dienoraščiams uždėtas tabu!“ (p. 260) „Neslėpsiu jaudulio, – toliau rašo autorius, – su kuriuo atsiverčiau Putino dienoraščius. Po pusšimčio metų aš buvau pirmasis, prisilietęs prie garsiųjų rašytojo užrašų“ (p. 261).

Manau, geriausiai apsišaukėlišką Lipskio pirmystę paneigia gan didelės V. Mykolaičio-Putino „Dienoraščio“ ištraukas paskelbusios Irenos Kostkevičiūtės žodžiai: „Su savo Dienoraščiu (1961–1967) V. Mykolaitis-Putinas supažindino mane ir leido juo naudotis renkant medžiagą jo kūrybinei biografijai. Po rašytojo mirties atskiros „Dienoraščio“ mintys skelbtos A. Žirgolio, J. Lankučio darbuose.“⁴ Du ankstesnių metų dienoraščius, kaip teigia „Autobiografijos bandyme“, yra skaičiusi ir saugojusi V. Zaborskaitė⁵. Jų Lipskis dar nėra radęs.

Net greitomis palyginus Lipskio išspausdintą Dienoraščių tekstą su I. Kostkevičiūtės Dienoraščio publikacijomis, matyti nemažai klaidų, nesutapimų. Lipskio leidinyje praleistas 1961 rugpjūčio 27 d. sekmadienio tekstas. 1962 liepos 31 d., antradienio įrašė Lipskis neįskaito sakinio dalies. Tai nesukelia sunkumų I. Kostkevičiūtei – „būdamas grynakraujis lyrikas, ką rodanti „Stella Maris“, aš rašas nevykusius epinius dalykus“. Dažnai nesutampa įrašų datos (1961 m. kovo 8 d., 1962 m. rugsėjo 6 d., 1963 m. gegužės 11 d., 1963 m. gegužės 8 d.), nemažai gramatinių klaidų, veikiausiai nesugebėjus teisingai perskaityti.

Jei kas mano, kad tik Dienoraščius Lipskis perskaitė pirmas, didžiai klysta. Ši pigi pirmumo savireklama kartojama ne vieną sykį ir ne vienoje vietoje. Skyriuje „Anoniminės gyvatės“ apie nepasirašytus, dažniausiai „gerbėjų“ siųstus Putino žmonai laiškus Lipskis vėl pirmas Lietuvoje pacituoja eilėrašį „Anonimui“, teigdamas, kad ir šie posmai taip pat liko dienoraščio puslapiuose. Gaila, kad jis niekada nebuvo atsivertęs Putino Raštų (1990 m.), kurių 2-ame tome (p. 339–340) visi galėjo pasiskaityti šį eilėrašį.

Ir dar viena lipskiška „sensacija“: „Paskutinėmis gruodžio dienomis į Mykolaičio butą suguža televizininčių grupė. Jie rengia reportažą Lietuvos televizijai, bus parodytas tuoj po Naujųjų, Trijų karalių dieną – tikrąjį Putino gimtadienį. Rašytojas jau pasirengęs, raštu pasirašęs savo žodį bičiuliams ir draugams. Tas jo žodis kruopščiai užfiksuotas dienoraštyje (daugiau niekur nepublikuotas), todėl čia jį pacituosime ištisai“ (p. 270–271). Kad tave kur pelkės! Ir šį daugiau niekur nepublikuotą tekstą galime rasti 1963 m. sausio 5 d. „Literatūroje ir mene“, šalia kitų Putino 70-mečiui skirtų sveikinamųjų straipsnių. Jis glaudžiasi trečiame puslapyje prie Juditos

Vaičiūnaitės „Jie įsirėžia į širdį...“. Taip pat Raštų 10-ajame tome (p. 233). Įdomu, kad V. Mykolaičio-Putino Vilniaus universiteto aktų salėje sausio 12 d. pasakytoji kalba, pasibaigusi išpūdinguoju „Ave vita! Sveikas, gyvenime!“, Lipskio visai nesudomina. Ir pasakodamas apie dingusią ketvirtosios romano dalies originalą – „veikiausiai žmonos sunaikintą“ – Lipskis klysta. Jis rašo, kad „antrasis teksto egzempliorius, kaip tyčia užsimetęs tarp kitų popierių, liko išsaugotas...“ (p. 160). Jeigu atsiversime Putino Raštų 4-ą tomą, rasime Romanos Brogienės komentarą (p. 784), kad tekstas buvo ne užsimetęs tarp popierių, o tvarkingai gulėjo asmeniniame Irenos Kostkevičiūtės archyve.

Plagiatas

Dar galvai svaigstant nuo aš buvau pirmasis, prisilietęs, taip pat nuo neregėtos daugtaškių gausos tekste ir pavadinimuose, užplūdo paslaptingas telepatiškas išpūdis, kad tekstas, dažnai žodis žodin kaip šioje knygoje, jau man žinomas. Tai priminė Nijolės Bražėnaitės-Lukšienės-Paronetto – legendinio partizanų vado Juozo Lukšos-Daumanto žmonos – jausmą, perskaičius Antano Šileikos romaną „Underground“ (Pogrindis): „Visa pirmoji romano „Underground“ dalis, tai daugiausia tiesioginis Juozo Lukšos memuarų „Partizanai“ apie Lietuvos partizanų ginkluotą pasipriešinimą Sovietų Sąjungai perrašinėjimas. Reikia pripažinti, kad Juozo Lukšos aprašymai yra vaizdingesni, kupini idealizmo, teigiamų emocijų ir tikėjimo savo bendražygių pasiaukojimu tėvynei, ko trūksta romane“⁶.

Ėmiau lyginti Lipskio tekstą su knygos pabaigoje įdėtu „Literatūros sąrašu“. Stropiai nurašytos vietos nustebino tikslumu. Klasikinis pavyzdys plagiato byloms!

Mūza

Kadangi ne visas knygas, straipsnius arba dienoraščius, kuriuose prisimenamas V. Mykolaitis-Putinas, buvau skaičiusi, kelios nusirašytos atsiminimų vietos nustebino. Pirmiausia susijusios su Mūza, paprastai užimančia svarbiausią vietą romane apie rašytoją. Lipskiui ši amžinoji romanų klišė pasirodė nepatraukli dėl mūsų laikams visai nebūdingos priežasties. „Gal ir nebuvo pagrindo kalbėti apie tradicinį meilės trikampį – pernelyg jau didelis amžiaus skirtumas (34 metai!) buvo tarp vyro ir jo mokslinės kolegės aspirantės Irenos.“ (Irenos Kostkevičiūtės – I. B. past.)

Tačiau labiausiai apstulbino meilės sonetų ciklo nuvertinimas. Tam pasitelkiamas 1960 m. rugsėjo 29 A. Venclovos dienoraščio įrašas: „Ką tik išėjo iš mūsų V. Mykolaitis. (...) Nustebau, kada jis man pareiškė norįs paskaityti savo naujuosius eilėraščius, kurių jis pastaruoju laiku parašė apie 60. Jam esą svarbi mano nuomonė, ir jis norėtų žinoti, ar galima juos būtų duoti „Pergalei“. (...) Aišku viena, kad juose labai daug paskutinės meilės, kuri vilniečiams gana žinoma. (...) Man buvo truputį liūdna, klausant šių eilėraščių. Nors Mykolaitis kalba labai sveikai ir sąmoningai, bet jo eilėraščiuose jauti kažkokį netgi suvaikėjimą. Aš atvirai pasakiau, kad šie eilėraščiai man patinka tuo, kad juose daug naujų būsenų pavaizduota poetiškai, kad čia daug naujo. Bet atvirai pareiškiau, kad abejoju, ar juos spausdintų „Pergalė“ – jie kažkaip teka kitu srautu negu visa mūsų šių dienų poezija“ (p. 230–231). Žinoma, Rašytojų sąjungoje surengtame vakare, kur Putinas skaitė tuos pačius eilėraščius, A. Venclova jau nešykštėjo liaupsių.

Bet dievobaimingam Lipskiui labiausiai kliūva tai, kad Mūza, priešingai nei žmona, Dievo netikinti ir sovietmečiu bažnyčios nelankanti ateistė. Tad kiauru kibiru iš

prasimanymų šulinio pasisėmęs įkvėpimo, jis aprašo, kaip gudriai pasielgia žmona, išsigandusi, kad gali „netekti pavardės ir pragyvenimo šaltinio“. Vieną rytą, „rankinėn susimetusi būtinausius reikmenis“, ji išskuba į geležinkelio stotį, nusiperka bilietą ir išdunda į Rygą. Bet jau ties Kėdainiais jos „revoliucinis įkarštis“ ima slūgti. Šiauliuose išlipa, pasimeldžia Šv. Jurgio bažnytėlėje, kur „mišias laiko jaunas kunigėlis, regis, toks panašus į jos numylėtąjį Putinėlį“, grįžta namo ir nė žodžiu neprasitaria, nei kur buvo, nei kur važiavo. Tada ima keistis ir Putino, „subtilaus psichologo“, požiūris į žmoną. Lemiamas akcentas, anot Lipskio, Kostkevičiūtės netikėjimas Dievo. „Jam buvo skaudu, kad Irena, iš esmės būdama laisvamaniškų pažiūrų, pašaipiai žiūrėjo į Vatikano Putinui pasiūlytąjį sekuliarizacijos procesą. Taip pamažu Mykolaičių šeima grįžo prie pradžių pradžios...“ Be to, nutarė statytis vasarnamį Kačerginėje. Taigi „jie buvo dviese, ir liko dviese. Tik tu ir aš...“.

Gėdingas melas

Ne iš piršto išlaužtais „kūrybiniais“ prasimanymais, o gėdingu melu pribloškė iš Vytauto Bubnio knygos nusirašytas tekstas, kuriame šmeižiama Emilija Mykolaitienė. Ji nenorinti steigti Putino muziejaus, nesuvokianti rašytojo reikšmės Lietuvos kultūrai, išžiliai reikalaujanti suteikti jai butą Vilniuje ir atsisakanti bent keturių Vilniaus savivaldybės pasiūlytųjų. O anoniminis „rėkiančių augintinių ir giminaičių“ choras taip išvargina V. Bubnį, kad jis net dalyvauti „posėdžiuose“ atsisako. „Tad kai 1983 metų vasarą E. Mykolaitienė mirė, valdžios vyrams, iškankintiems jos nuolatinių reikalavimų bei skundų, kažkaip nekilo mintis palaidoti našlę Rasų kapinėse, šalia jos Putinėlio... Emilija liepos 27-ąją buvo išvežta savo tėviškėn, į Biržų kraštą, ir čia surado prieglobstį mažose Deikiškių kapinaitėse...“ (p. 258-259). Nežinia, ar giminaičių riksmų apkurtintas, ar išikraustymo į tik ką mirusios rašytojos Levos Simonaitytės butą rūpesčių išsekintas, Bubnys taip ir neišgirdo, kad Vinco Mykolaičio-Putino memorialinis butas-muziejus buvo įkurtas 1981 m., pirmąja vadove paskirta Meilė Vitkauskaitė, gražiai bendravusi su E. Mykolaitiene, iki jos mirties sudariusi didžiulius bibliotekos ir dovanotų arba nupirktų daiktų aprašus. Gaila, kad Lipskio žmona, dirbusi A. Venclovos muziejuje, nepatarė savo vyrui atsidaryti Vilniaus muziejų internetinio puslapio⁷ ir šią informaciją ten perskaityti.

Šventoji Trijulė

Buvau įpratusi besaikį, kartais net dievinimu virstantį žavėjimąsi V. Mykolaičiu-Putinu sieti su jo studentėmis arba kartu dirbusiomis moterimis. Lipskio knygoje jas keičia aukščiausioji partinė nomenklatūra. Ypač pagarbiai šiame biografiniame romane kalbama apie Šventąją Trijulę – Dievą, Sniečkų ir Paleckį. Žemesnio rango partiečių, saugumiečių, rašytojų – K. Korsako, A. Venclovos, J. Baltušio, K. Borutos – santykiuose su Putinu nestinga net dviveidystės, o aukščiausiems partijos šulams tai nebūdinga. Apsalę skaitome:

126-127 puslapiuose: 1946 m. spalio 1-2 d. vykusiame visuotiniame lietuvių tarybinių rašytojų susirinkime, Putinui ištarus: „Aš štai, kone baigdamas savo gyvenimą, jaučiuosi nieko iš tiesų vertingo, nieko tikrai gero mūsų literatūrai ir mūsų tautai nedavęs...“ (...)

- Ne! Tai ne tiesa! - iš prezidiumo aidi Justo Paleckio balsas.

136 puslapyje: „Prasideda ilgas ir sunkus redagavimo etapas. Vieni eilėraščiai perbraukiami raudonu brūkšniu, kiti primarginami klaustukais. Rankraštis apkeliauja

(be leidyklos) visas pagrindines ideologines įstaigas – glavlitą, Rašytojų sąjungą, komunistų partijos Centro komitetą. Pagaliau lemtingą palaiminimą naujam poezijos rinkiniui duoda pats Antanas Sniečkus. Redaktorius Aleksandras Žirgulyš ant vyriausiojo leidyklos vadovo stalo yra matęs Rašytojų sąjungos pirmininko Jono Šimkaus laiškutį, kuriame pranešama: šeimininkas (tokiu epitetu daugelis inteligentų vadino Antaną Sniečkę) manęs – Putino poeziją reikia išleisti...”

162 puslapyje: „Apie planuojamą naują romaną „Sukilėliai“ Putinas pirmą sykį viešai prakalbo 1954 metais iš Lietuvos rašytojų antrojo suvažiavimo tribūnos. (...) Kai rašytojas baigė kalbėti, prezidiume sėdėjęs Antanas Sniečkus, tuometinis Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius, pakilo iš savo vietos, paspaudė ranką Mykolaičiui-Putinui ir garsiai pasakė:

– Duodami tokį pažadą, Jūs tarytum pasirašėte stambų vekselį. Mes tuo džiaugiamės ir Jumis tikime. Linkime sėkmingai tą „vekselį“ išpirkti.”

V. Mykolaitis-Putinas romaną parašė, J. Juzeliūnas sukūrė pagal šį romaną operą, bet Lipskis nepaaiškina, nors yra daug įdomios medžiagos, kodėl: „Kai po operos nusileido uždanga, peržiūros dalyviai be jokių diskusijų ir aptarimų spruko iš teatro. Ir kompozitorius, ir teatro žmonės be kalbų suprato: uždanga premjerai nepakils...” (p. 169).

Poetas ir KGB

Ėmėsis labai sunkios temos, totalaus žmonių sekimo sovietmečiu, Lipskis sukuria lengva optimistine dvasia persunktą skyrių, kuriame apsiriboja tik keliais agentūrinių bylų įrašais. Užsiminęs apie 1951 m. vasario 23 d. atsiradusį reikalavimą ruošti Putino areštui ir, kaip įprasta, padėjęs daugtaškį, Lipskis pateikia agento ligšioliniams prisiminimams nebūdingą V. Mykolaičio-Putino, kaip dėstytojo, vertinimą: „Pirmųjų įskaitų metu 1945 m. Mykolaitis arčiau susipažino su studentais, tuojau padalijo juos literatūros srityje į kategorijas – be talento ir talentingus. Pirmiesiems jis grubiai patarė: „Eikite į medicinos fakultetą taršyti lavonų. Jūsų kalba neišvystyta, Jūs neturite talento” (p. 99).

Puikiai žinodami, kad Lipskiui prasiveria pačių neprieinamiausių archyvų durys ir perskaite, kad paskutinio agentūrinio įrašo data 1954 metų spalio 14-oji, manau, visi patikime, kad V. Mykolaitis-Putinas paskui jau nebuvo sekamas. O kad joku būdu nepamanytume, jog toje pokario atmosferoje viskas buvo niūru ir šalta, toliau skaitome apie 1951-ųjų metų lituanistų kurso išleistuves, apie nuo šokių šurmulio koridoriun atsikvėpti išėjusį Putiną, kurį apsupa studentės, nešykštinčios rašytojui komplimentų...

Gyvuosius apverkiu, mirusiuosius šaukiu

Šiurpu per kūną perbėgančių „įdomybių“ nestinga ir Lipskio pasakojamoje „Vivos plango, mortuos voco” istorijoje. „Pakiliai nusiteikęs” poetas vienai pirmųjų šį eilėrašį – „to laiko savijautos, siaubo, klaikumos koncentratą” – parodo Vandai Zaborskaitei, 1945 metų rudenį atvykusiai tęsti studijų į Vilnių. Ji „maloniai išprašo” iš poeto vieną rankraščio egzempliorių ir duoda pasiskaityti visiems draugams. Kopija ima keliauti iš rankų į rankas. 1950-aisiais, kratos metu, ji randama pas filologą Dangerutį Čebelį. Net kankinamas jis neišduoda Putino, o kūrinio autorystę prisiima sau. Lygiai taip pat pasielgia ir kunigas Kazimieras Vasiliauskas. Abu iškeliauja į Gulagą. Tačiau, anot Lipskio, KGB puikiausiai žino, kas autorius, o V. Mykolaitis-Putinas visą laiką it skydu prisidengia tik eilėraščio parašymo data. 1966 m. gegužės 27 d. Kačerginėje jis tai

patvirtina ranka rašytu pareiškimu: „Šiuo pareiškiu, kad eilėraščio „Vivos plango, mortuos voco“ autoriumi esu aš, Vincas Mykolaitis-Putinas. Eilėraščio originalas yra žuvęs. Už paplitusius nuorašus, jų autentiškumą bei tikslingumą aš neatsakau. Eilėraštinis buvo parašytas vokiečių okupacijos metu. Jame atsispindi hitlerinės okupacijos nuotaikos ir žiaurumai“ (p. 112).

Toliau, jei patikėsime Lipskiui, įvyksta neįtikėtinas dalykas – žmona nuplėšia kaukę savo vyrui ir pateikia įrodymą, kad eilėraštinis parašytas jau pasibaigus karui ir sovietų armijai okupavus Lietuvą: „Vis dėlto teismas ėmėsi tikrų juridinių procedūrų. Emilijos Mykolaitienės perduotas teismui eilėraštinis autografas nukeliavo į teisminę ekspertizę. Čia buvo atidžiai tyrinėjami visi braukymai, taisymai, užtušavimai, ir galutinė Lietuvos teismo ekspertizės išvada – eilėraštinis parašytas 1945-ųjų metų birželio 28-ąją...”

Nelieka nieko kita, kaip manyti, kad atskubėjo Šventoji Trijulė ir išgelbėjo Putiną nuo kalėjimo!

Tas dieviškasis gruodo karštis

Gal tik biografiją pavadinus romanu, išstinka stebuklas, ir paliegęs, iš namų jau nebeišeinantis Putinas puola visur ieškoti jį sudominusios knygos, pagaliau randa ją specialiuose fonduose, vienu moju praryja, bet tikro pasitenkinimo nepatiria – „momentinis perskaitymas jam tebuvo savotiškas medaus laižymas per stiklą“ (p. 173). Per didžius vargus gavęs knygą, Putinas „eilė dabar mokėsi taip, tarsi būtų pradedantis poetas“ (p. 175). Gal todėl, kad gerai prisimenu visas aplinkybes, kaip į Putino rankas pateko Antano Maceinos-Jasmanto „Gruodas“, bei tos knygos keliamą įspūdį, Lipskio kūrybingumas primena kliedesius. Gal tiesos nežinantiesiems jis patiks – čia tiek Dievo gaudymo glėbiais!

Sutinku, žmogus be Dievo idėjos – tik daiktas tarp daiktų. Bet kai kone kiekviename knygos puslapyje žegnojamasi, kai V. Mykolaitis-Putinas verčiamas viešai deklaruoti savo tikėjimą, kai kartojamos prasimanytos banalybės, kaip kiekvienas, užsukęs į svečius pas rašytoją, rasdavęs jį laikantį rankose Jasmanto knygą „Gruodas“, tapusią „pasauliniu Putino leidiniu“, norisi priminti Lipskiui, kad šventumas įsikūnija žodyje nematomi, nebarškėdamas kaip tuščia skardinė. Nereik per daug Dievui į akis liūsti, kaip nuo seno sakė mūsų žmonės, savaip pakartodami „Išėjimo knygos“ žodžius: Netark Viešpaties, savo Dievo, vardo be reikalo.

Tačiau visus šiuos priekaištus braukte nubraukia Lipskio aprašyta scenelė iš Laimono Noreikos ir V. Mykolaičio-Putino susitikimų. Didysis Putino poezijos skaitovas 1965 m vasarą aplanko poetą Kačerginėje, kur šis, kaip paprastai nepaleidžiantis iš rankų Jasmanto „Gruodo“, pasiūlo jam paskaityti bent vieną eilėraštinį. Deja! Deja! Putinas nežino, jog Laimonas Noreika – pabrėžtinai ateistinės orientacijos, jo nežavi filosofinės religinės dvasios eilėraštiniai. Jam, užkietėjusiam ateistui, net liežuvis nesiverčia skaityti eilėraštinio, alsuojančio tikėjimu Dievu arba krikščionybe: „Negaliu, – paaiškina aktorius, grąžindamas Jasmanto knygą“ (p. 224).

Matyt, teks keliauti pas Sfinklą, kad šis atsakytų, kaip L. Noreika nenusikando liežuvio, skaitydamas Putino poeziją. Ir keliauti teks ne vieną kartą, nes panašių kūrybinių nesąmonių netrūksta.

Balys Sruoga ir Putinas

Šiame skyriuje Lipskis suraito tokių minčių, kad sunku net iškentėti sėdint. Parinksim tik vieną kitą. Pavyzdžiui, štai ką skaitome apie iš Štuthofa lagerio – iš hitlerinio į

stalininį košmarą – grįžusį B. Sruogą, amžiną laisvūną ir nenuramdą maištininką: „Jis dar Smetonos laikais buvo praręs savo rankraščius duoti paskaityti aukštiems valdžios pareigūnams. Ir dabar, grįžęs Lietuvon, dar gerai neperpraręs naujų santykių, jis „Dievų miško“ rankraštį nunešė paskaityti Mečislovui Gedvilui...” (p. 77). Ak, pirkčiau žodį ir sakyčiau: „Kas kuo kvep, tuo ir kitą tep.”

Iš koto verčia kunigavimo neišmanymas ir perdėtas davatkiškumas. Putinas, anot Lipskio, dreba, kad Sruoga nemirtų neatlikęs išpažinties ir negavęs paskutinio patepimo. Įkalbinėja kunigą J. Vaičiūną, kuris iš pradžių kratosi prievolės ir „sutvarkyti šitą dalyką” bando primesti ekskomunikuotam Putinui. Šis taip pat diplomatiškai išsisukinėja... Galiausiai J. Vaičiūnas užaina pas Sruogą ir še tau – „nors mirštančiojo pasakojimus kunigai saugo kaip didžiausią ir niekam neišduodamą paslaptį, Juozas Vaičiūnas neslėpė ir savo bendraamžiams papasakojo Sruogos pasakytų žodžių reziumė” (p. 75).

Apie tai, kaip Sruoga mirė, kaip buvo palaidotas šalia skundiko P. Cvirkos, o A. Venclova, J. Žiugžda, K. Korsakas, A. Meškauskas giedojo Tautinę giesmę, gali skaityti tik nudėvėtu kūrybingumu besišavintys arba nieko nei apie pokarį, nei apie B. Sruogos paskutinių dienų tikrovę neišmanantys žmonės.

Putino laikysena

Dramatišką svyravimą, teisingiau, pokarinių „blaškymąsi tarp aukštų idealų ir tvirtos moralės principų” ir „žeminančio susitaikėliškumo, baimės ir paklusnumo” Lipskis pailiustruoja itin trumpame skyriuje „Tarp dviejų aušrų”, pasitelkdamas „du Putino požiūrius į vieną ir tą pačią temą – tautų draugystę”. Pirmame epizode Putinas M. K. Čiurlionio muziejuje skaito paskaitą „Tarybinių tautų draugystės motyvai literatūroje”, didžiai nuliūdindamas jos besiklausanti būsimąją literatūrologą Vytautą Kubilių. Antrasis – ne visai tiksliai išpildo A. Sniečkaus žmonos Miros Bordonaitės prašymą parašyti straipsnį, nukreiptą prieš Vatikaną. Tai be galo sekus, pokario dramatismo neperteikiantis, prisitaikymo mastų nematuojantis požiūris, kai tarsi į vieną gretą sustatomi Lietuvą pardavusieji, begėdiškus ditirambus Stalinui giedojusieji su atidavusiais minimalią duoklę, kad išsaugotų gyvybę.

Medžiagos atranka, stilius, klaidos

„Detalėmis bei epizodais perbėgdamas per visą Vinco Mykolaičio-Putino gyvenimą” Lipskis nevengia pigių prasimanymų, šališkumo, nebūtų faktų. Pagal kokius principus atsirinkta medžiaga – nežino Dievas. Kultiniu sovietinių represijų pavyzdžiu virtęs pasakojimas apie VU Lietuvių literatūros katedros dėstytojų atleidimą vos paminimas, bet Zaborskaitės ir Kostkevičiūtės tremtinių laiško Putinui iškoneveikimas plačiai ir išsamiai perpasakojamas. V. Zaborskaitė tremtinius išvadina „dvokiančiomis pamazgomis apsiliejusiais”, I. Kostkevičiūtė „neatsikrato išpūdžio”, kad „toks pat įniršis ir leksikonas griaudėjo ir tada, kai okupacinės valdžios ramsčiai rengė rašytojams autodafė teismus ir siuntė juos į gulago salyną” (p. 149-151).

Būtų galima prirašyti puslapių puslapius prasto stiliaus pavyzdžių – kūrinyje esantis lyrinis, refleksinis požiūris, rašytojo įsitikinimu, lemia romano reikšmę, todėl jis galįs egzistuoti tik parašyta romano forma, – būtų galima rinkti klaidas – šešiolika metų jaunesnis Kostas Korsakas vadinamas Putino bendraamžiu, minimos tik gatvės be miesto pavadinimo, klaidingai rašomos pavardės ir vietovardžiai, pateikiamos neteisingos publikacijų datos, – bet pristigtume ir popieriaus, ir laiko.

Darbu tęsėjas

Knygos pabaigoje, pavadintoje „Post Scriptum“, randame labiausiai nuvalkiotą pastarojo dešimtmečio klišę – darbų tęsėjo, už kurį „niekas geriau visos tiesos apie Putiną nėra pasakęs“ įvardijimą. Aišku kaip ant delno – tai tipinis nacionalinis komunistas Justinas Marcinkevičius, šiurpinęs Putiną teiginiais: „Nėra jokių nacionalinių literatūros ir meno vertinimo kriterijų, yra bendri kriterijai visai tarybinei literatūrai ir menui“⁸, niekada, Putinui esant gyvam, jo nesveikinęs, nė vieno straipsnio apie jį neparašęs, atsisakęs versti „Poną Tada“⁹ ir tik po rašytojo mirties, Jonui Čekiui prašant, baigęs vertimą ir pradėjęs sakyti progines kalbas apie Putiną. Tačiau nepaminėję šio vardo, kai kas šiandien tikriausiai neįstengtų baigti kalbos apie bet kokią žymesnę Lietuvos kultūros reiškinių. Vis dėlto, renkantis moralinį autoritetą, net pralaimėta kova už tiesą turėtų būti svaresnė vertybė nei sėkmingas prisitaikymas.

Nuomonės apie romaną

Suprantamas daiktas, kad romaną recenzavusiųjų nuomonės visiškai skiriasi. Rimvydui Stankevičiui tai „tikrai puiki, tiek savišvietai, tiek skaitymo malonumui tinkanti knyga – verta pabūti ir jubiliejiniu poeto monumentu.“¹⁰ Ramūnui Gerbutavičiui „Ši knyga apskritai neturi nieko bendra su gera grožine literatūra, dėl kurios išlavinto skonio skaitytojams, tokiems kaip šviesaus atminimo V. Mykolaitis-Putinas, nekiltų abejonių.“¹¹

Premijos

Pats save iškėlęs ir pasitelkęs ditirambų giedotojus, Vytautą Bubnį ir Algimantą Zurbą, Lipskis kaip reikiant papurtė premijų medį ir pirmoji V. Mykolaičio-Putino literatūros premija nukrito į delną. Ją įsteigė Prienų rajono savivaldybė 120-osioms kraštiečio gimimo metinėms pažymėti ir ketino skirti už reikšmingus pastarųjų dvejų metų poezijos, prozos, literatūros kritikos, vertimų bei publicistikos darbus, V. Mykolaičio-Putino kūrybos tyrinėjimą, sklaidą, jo idėjų tęstinumą bei propagavimą.

Post scriptum

Filosofinis klausimas: Iš ko išsivadavo Lipskis?

¹ Terleckas V. „Nauji mitai, išplaunantys ribą tarp gėrio ir blogio, arba nesaikingai nupudruotas J. Paleckis“, Kultūros barai, 2011, Nr. 10. <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vterleckas-nauji-mitai-isplaunantys-riba-tarp-gerio-ir-blogio-arba-n-saikingai-nupudruotas-jpaleckis.d?id=51633721>

² „Iš Vinco Mykolaičio-Putino dienoraščio“, Krantai, 1993, Nr. 1-3, p. 23-29; „Iš Vinco Mykolaičio-Putino dienoraščio“, Metai, 1997, spalio, p. 107-127.

³ Literatūra ir menas, 2013 01 04, Nr. 3408.

⁴ „Iš Vinco Mykolaičio-Putino dienoraščio“, Krantai, 1993, Nr. 1-3, p. 23.

⁵ Zaborskaitė V. Autobiografijos bandymas. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 310.

⁶ Bražėnaitė-Lukšienė-Paronetto N. „Dar vienas „istorinis“ romanas“, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-04-02-nijole-brazenaite-luksiene-paronetto-dar-vienas-->

storinis-romanas/98422.

⁷ http://www.vilniausmuziejai.lt/putinas/apie_muzieju.php

⁸ Marcinkevičius J., „Komunistai, pirmyn“, Literatūra ir menas, 1961 09 30.

⁹ „Visą „Poną Tada“ vargu ar man pavyks išversti. Siūliau J. Marcinkevičiui, kad nuo pusės paimtų versti jį. Nesutiko“. Įrašas V. Mykolaičio-Putino Dienoraštyje (1963, balandžio 24, trečiadienis).

¹⁰ Stankevičius R. „Poeto monumentas“. http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/kulturos_naujienos/poeto_monumentas/,coments.1#komentarai

¹¹ Gerbutavičius R. „Knygynų lentynose - lengvas skaitalas apie rašytoją V. Mykolaitį-Putiną“. <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/kultura/knygynu-lentynose-lengvas-skaitalas-apie-rasytoja-v-mykolaiti-putina.htm>